

TETOVÁNÍ

Jan VANĚK
student, Katedra Antropologie FF ZČU

Jednou z nejstarších a nejběžnějších mutilačních praktik je tetování. Touhu zdobit své tělo najdeme snad ve všech známých kulturách s výjimkou obyvatel černé Afriky, kde vzhledem k velice tmavé barvě pleti zavedení barev nemá smysl. V těchto oblastech je jako zkrášlení těla používáno zjizvení. Samotné slovo "tetování" je odvozené od polynéskeho slova ta (v překladu malovati) či od tahitského tato nebo tatohou, což znamená vpichovat nebo tečkovat. Je patrné, že v každé z mnoha kultur zastává tetování jinou funkci a i v průběhu času se význam tetování mění.

Nejstarším důkazem o provádění tatuáží našich předků je mumie tzv. Ötziho, nalezená v roce 1991 v italských Alpách. Tělo muže staré 5,3 tisíce let, jehož věk v době smrti se odhaduje se odhaduje 45 let, bylo výrazně tetováno na padesáti sedmi částech těla. Na pravém kotníku byly nalezeny tři vodorovné linky a řada linek zdobila také levou stranu zad. Výzkum odhalil, že všechna tetování byla umístěna v místech blízko kloubů, které byly poškozeny artritidou. Dá se tedy předpokládat, že tetování u našich předků byla prováděna z důvodu tišení bolesti při zánětu kloubů. K tomuto předpokladu docházíme také z důvodu, že tělo dotyčného nebylo pohřbeno a tudíž můžeme vyloučit tetování jako průvodní znak pohřebních obřadů.

Další důkazy pocházejí z Egypta, kde bylo tetování zachováno naopak díky obřadnému balzamování zemřelých. Jako důkazy nám mohou posloužit i malby na hliněných egyptských soškách, jež jsou také vysvětlovány jako tatuáže. Vědci se domnívají, že do Egypta se tento druh umění dostal ze sousední Nubie, kde byla také objevena mumifikovaná těla žen s vyobrazeními na těle. Odhaduje se, že v Egyptě bylo tetování výsadou králů. Některé královny si nechávaly tetovat vousy, jindy se tetovala jména božstev - jako projev úcty k nim. Časté bylo zobrazování boha Bese, jež představoval boha lásky, plodnosti, manželství, hudby a tance. Jeho vyobrazení nahrazovaly abstraktní tečkované a čárkované vzory. U žen bylo tetování prováděno také z důvodu zvýšení atraktivnosti a přitažlivosti.

Nalezena byla i jiná těla ozdobená tetováním. Dalším příkladem může být tělo altajského náčelníka nalezené na Sibiři v roce 1947. Stejně jako nalezená balzamovaná dívka (přibližně ze stejné doby), měl na těle vytetované symboly zvířat (obrazy ryb, kočkovitých šelem, vysoké zvěře a horských beranů). Tetování byla provedena kostěnými jehlicemi a sazemi. Význam těchto tetování není přesně znám. Vědci se domnívají, že nešlo pouze o estetické zkrášlení těla., ale že bylo otázkou vysoce osobní prestiže.

Ze starověkých národů se tetovali také Asyřané, Dákové, Illyrové, Thrákové, Keltové, Sarmanti a Skythové. Z jasně formulovaného zákazu tetování v Koránu je patrné, že tetování muselo být známé i na Středním východě.

Skotové byli ve třetím století našeho letopočtu popsáni Herodem z Antiochu jako lidé, kteří na svá těla vyrývají barevné obrázky, na které jsou patřičně hrdí. Podle Isildora ze Sevilly pak výraz Skot znamená "malované tělo". Pikty popisuje jako národ odvozující své jméno od absurdních stop vytvořených na jejich tělech řemeslníky, píchnutím špendlíku a šťávou extrahovanou z místních trav. Je tedy patrné, že i u těchto dvou národů nebylo tetování neznámé.

Jak uvádí Athénaius v devátém století, u některých kultur bylo tetování prováděno na ženách jako symbol poslušnosti, podrobení či otroctví svým mužům. Maorské ženy si tetovaly okolí úst na znamení důstojnosti, ženy Ainů si pak nechávaly tetovat kníry a ženy Eskymáků čáry na bradě.

Prameny uvádějí, že tetovat se nechávali i poutníci ke Svatému hrobu do Jeruzaléma a to přímo na místě mistry tohoto umění jako důkaz, že Svatý hrob opravdu navštívili.

Tetování znali i staří Řekové, jež jím stejně jako Římané označovali otroky a zajatce. Sám Caesar se ve svém díle De bello Galico o tetování zmiňuje - popisuje pomalované bojovníky, budící svým vzezřením strach a hrůzu u nepřátel. Je tedy patrné, že tetování se objevuje i u Keltů, ke kterým se ještě dostaneme později. V Římě se pak často tetovali i mladí vojáci. Od čtvrtiny čtvrtého století bylo však v Římě se zavedením křesťanství tetování zakázáno. Učinil tak císař Konstantin jež byl přesvědčen, že je necivilizované, barbarské a nekřesťanské. Odvolával se přitom na Bibli, kde je ve Starém zákoně tetování výslovně zakázáno. Navíc pokud mají křesťané souhlasit s tvrzením, že Bůh stvořil člověka k obrazu svému, je jakékoli hyzdění těla nepřipustné. I zde má původ odpor západního světa k východním tetovaným kulturám. Je ovšem zajímavé, že poutníci do Jeruzaléma se u Svatého hrobu tetovat nechávali.

Po Konstantinově zákazu se tetování šířilo na západ v jiných formách a to až do dnešních dob. Vzhledem k výše zmíněnému, se může zdát divné že tetování si později na svých tělech "dováželi" námořníci ze zámořských plaveb. Například mezi členy posádky legendárního Jamese Cooka se po návratu jeho lodi Endeavour z plavby kolem Nového Zélandu vyskytli tací, kteří měli těla zdobená křesťanskými motivy. Nejčastější bylo například zobrazení Kristovy hlavy či Poslední večeře nebo prostě motiv kříže. U jednodušších motivů se počítalo spíše s praktickým významem. Při pádu přes palubu byla totiž větší šance na identifikaci. U těch složitějších potom námořníci věřili, že oddálí či zmírní bití koncem provazu, což byl tehdy běžný trest na lodích, nebo že se jim v případě, že se tělo v moři ztratí, dostane při nález alespoň křesťanského pohřebního rituálu.

Tetování u západních kultur ale později nebylo jak by se mohlo zdát, nebo jak bývá často zobrazováno, pouze výsadou nižších vrstev. Přesto však k jistému odporu vůči tetovaným docházelo. Vyskytovali se ale i například příslušníci královských rodů, kteří byli v tomto směru pokrokoví.

Jak je i z výše uvedeného patrné, tetování je v každé kultuře či společenství přikládán jiný význam. Každá z kultur také prováděla (a provádí) tetování jinou technikou. U Japonců, kde tento druh umění dosáhl veliké prestiže, byla například oblíbená technika zvaná Hormnono, kde docházelo k pokrývání téměř celého těla. Byla používána široká škála barev, geometrických obrazců a figurálních kreseb. Vzory zahrnovaly tradiční vodní symboly - např. draky, kapry (kteří konkrétně reprezentují sílu, odvahu a vytrvalost), hady atd. Tetování se dříve provádělo hlavně pro magické účely, dnes na něj má ale většina Japonců jiný názor.

Tetovat se dnes nechávají hlavně dělníci či pomocníci různých profesí. Ostatní populace je vidí jako lháře a gangstery. I v současnosti je ale tradiční japonské tetování vzorem pro západní tatery.

Podobný styl byl praktikován i na Markézech v Tichém oceáně, kde bylo ale tetování výsadou kněžích. Maorští muži zase místo podpisů používali část své tatuáže. Maorové jsou také původci techniky zvané moko. Ta spočívala v tom, že do vřezaných brázd v kůži bylo vtíráno barvivo. Moko mělo význam hlavně vzhledem k postavení jedince ve společnosti. Bylo ale používáno i jako maskování válečníků v boji a mělo zvednout jejich sebevědomí. Další stránkou jeho aplikace bylo pak zvýšení erotické přitažlivosti. I přes dočasný ústup popularity moka a jeho vytlačení příchodem křesťanství, se dnes začíná znovu objevovat a to hlavně vzhledem k identifikaci obyvatel s jejich původní kulturou.

Na Havaji byl proces tetování spojován s odříkáváním modliteb. Tetování samo pak bylo vzpomínkovým nástrojem a to zvláště u důležitých, vysoce postavených mrtvých příbuzných. Často se zde vyskytoval šachovnicový motiv nebo motiv řad trojúhelníků a to v nesouměrném uspořádání, sloužící jako ochranný nástroj. Tam kde sloužilo tetování jako okrasa se většinou objevuje uspořádání pravidelné.

Právě maorská a havajská tetování patří do skupiny takzvaných tribal tetování, jinak také kmenových tetování. Podobně jako techniky Ibanů, Dajaků, Samoů či obyvatel Bornea se značně liší od starých japonských nebo současných západních technik (i když právě ty zde v současnosti čerpají inspiraci). Jedná se v podstatě o pevný černý obraz s vysoce stylizovanými nebo abstraktními, často také geometrickými tvary. Tyto pak zvýrazňují obrysy svalů a křivek těla. Význam přiřkládaný kmenovým tetováním se liší. Pro obyvatele Polynésie bylo tetování spojeno s jejich tradičním náboženstvím. Lidé věřili, že se tomuto umění naučili od samotných bohů. Krášlení těla byl tudíž přiřkládán obrovský význam a využívalo se ho hlavně při rituálech spojených s uctíváním vládců. U jiných etnik mělo tetování význam hlavně z hlediska spojení s minulostí daného etnika a také jako prostředek, díky němuž je možný jakýsi užší vztah s přírodou. Jiné indonéské kmeny (speciálně obyvatelé souostroví Mentawai) používali tetování k dosažení "důstojnosti" těla, neboť věřili, že lidská duše by se necítila doma v těle, které by nebylo doplněno vkusnou malbou.

Tetování je známé i například v hinduistických zemích jako je Nepál. Zde se vyskytují hlavně vzory zobrazující hinduistické bohy a bohyně. Při samotném obřadu tetování byly i zde jako v mnoha jiných kulturách pronášeny modlitby a tetování tak nabývalo rituálního významu.

V Americe bylo tetování také široce rozšířené a sloužilo hlavně k vyjádření etnické identity nebo rodinného stavu. Tradice odsud ale byla vytlačena příchodem Evropanů, kteří se ale později indiánskou ikonografií nechávají inspirovat. Tetování zde už ovšem nezaujímá význam kmenové příslušnosti či magické ikony (jak tomu bylo hlavně u Aztéků či Inků), ale jedná se spíše o výjev ze života Indiánů - fascinaci dobou a prostředím.

Průzkum tradic tetování jiných kultur vedl Evropany k průzkumu vlastní historie v tomto směru. Obraceli se hlavně ke Keltům, jejichž znalost tohoto oboru byla velice bohatá. Jak již bylo řečeno Keltové v boji ohromili dobytvačné Římany svými nahými pomalovanými těly. Názvy některých kmenů byly odvozeny právě od ozdob na jejich kůži (Prytani, nebo již zmínění Piktové žijící v severní Británii). Jejich styl se skládal z takzvaného proplétání uzlů a

vyobrazováno bylo často božstvo nebo jiné výjevy z keltské mytologie. Na své ozdoby byli patřičně hrdí a šaty nenosili často ze strachu, že je utají.

V západních kulturách se tetování šířilo nejdříve mezi lidmi dlícími delší dobu v izolaci, jako byli například námořníci (jejich důvody jsme popsali výše), vojáci, řemeslníci (označení cechu) a podobně. Často se také setkáváme s tetováními vzniklými ve věznicích, kde jimi vězňové vyjadřovali svůj protest proti společnosti. Ve Francii například tetovali odsouzenec na nucené práce písmeny T.F., což znamenalo travaux forcés - tedy něco jako pracovní síla. V Anglii byli tetováni dezertéři (písmeno D) a vojáci jejichž morálka nebyla úplně v pořádku (písmena B.C. - Bad Character).

Jak již bylo několikrát naznačeno současné "západní" tetování čerpá právě z odkazů kmenových tetování, ať už v původních či obměněných formách. Nejčastějším důvodem k tomuto kroku je čistá fascinace danou kulturou a vyjádření sympatií k ní. Často se setkáváme (hlavně v Evropě) právě s keltskými motivy, což se dá v současnosti vysvětlit módní keltománií a identifikací s keltskými předky. V Americe jsou to naopak (také již zmíněné) motivy Indiánské či motivy Divokého západu. Lidé si často nechávají tetovat velice rozsáhlé výjevy zabírající celou plochu zad a páží.

Stejným způsobem se můžeme setkat i s japonským stylem nebo tribal stylem primitivních kultur. I zde se jedná více či méně o identifikaci s daným etnikem nebo jeho kulturními prvky.

Tradičním západním tetováním byla často vytykána chaotičnost a neformulovanost, což je právě jeden z důvodů, že se nyní můžeme setkat s inspirací odjinud. Velice populární jsou tetování používající pouze černé barvy hledající inspiraci ve všech možných stylech a různě je navzájem kombinující. Důraz je kladen hlavně na estetiku, protože většina lidí dnes chápe tetování jako nástroj zkrášlení svého těla.

I dnes ale ozdobené tělo (a to i navzdory jeho masovému rozšíření v západních kulturách) plní jakousi sociální funkci a ukazuje nám k jaké společnosti daný jedinec patří (a to nejen vzhledem k identifikaci s určitým etnikem či předky). Pro mnohé lidi je tetování stále odznakem protestu a vzpoury vůči společnosti a je nošeno s jistou "deviantní hrdostí". S takzvanými "odznaky příslušnosti" (mezi něž tetování nepochybně patří) se setkáváme například u příslušníků různých hudebních stylů, kde je tematika více či méně specifická, či u příslušníků motorkářských klubů, kde může být naopak patrná určitá hierarchie. Častými tématy bývají také motivy ze života daného jedince k nimž má určitý osobní vztah. Nesmíme zapomenout ani na humorné motivy, které jsou také nesmírně oblíbené, nebo naopak na motivy smrti, které jsou snad ještě častější. Většina nositelů těchto motivů se shoduje, že důvodem k výběru temných a děsivých témat byla hlavně snaha povznést se nad každodenní nejistoty a odrazit pochybnost o budoucnosti - zjemnění obav z neznámého. Velice obvyklým motivem je vyobrazení draka v různých podobách (inspirací může být opravdu nepřeberné množství). Toto téma bývá spojováno hlavně s tradičními čínskými či japonskými symboly (ve spojení o učení balance pozitivních a negativních životních sil - jin a jang), ale na západě nabývá smyslu hlavně ve významu síly. Objevují se i motivy zvířecí či rostlinné, které byly hlavně v počátcích "západního" tetování pro tatery hlubokou inspirací. Tetování může být i formou, kterou lze vyjádřit jistý druh fanouškovství. Na tělech lidí se proto velice často objevují sci-fi či fantasy motivy různého zpracování. Najdeme dokonce portréty oblíbených slavných osobností, nebo osobností, které měly na daného jedince nějaký důležitý životní

vliv. Často se tímto způsobem vyjadřuje obdiv či dík. Prostor dostává i abstrakce všeho druhu, díky níž se do tetování dostávají nové vzory.

Ačkoli se názory na tetování různí, začíná se mu pomalu ale jistě dostávat všeobecně uznaného statutu umění. Od dob kdy se na přelomu 19. a 20. století tetování na západě začalo šířit i mezi ženami se jeho postavení velice změnilo. Nemůže být pochyb, že nápadné změny ve stylu (tetování) a praktikách během i několika posledních desetiletí, přispěly výrazně k růstu popularity tetování. Jak se vzory vyvíjely, tetování se stávalo atraktivní i pro lidi, kteří by o něm předtím nikdy neuvažovali. I přesto ale dodnes zůstává částečně nerespektováno a to hlavně mezi staršími generacemi. Může s sebou přinést jisté komunikační problémy, pramenící hlavně z vžitých předsudků, kdy bylo tetování přisuzováno hlavně vězňům a zločincům či jiným podivným existencím. Většina tetovaných se shoduje na tom, že pro ně má jejich ozdoba jistý osobní význam, a to ať už se jedná o humornou či vážnou tematiku. Tetovaný člověk na své tělo nahlíží naprosto odlišným způsobem a dalo by se říct, že se s ním více ztotožňuje. I proto má zdobené lidské tělo v dnešním uspěchaném světě čím dál tím větší místo. Přináší člověku pocit větší svobody - individuality a v neposlední řadě ho také přibližuje přírodě.